

İnsan Psikolojisini Olumsuz Yönde Etkileyen Bazı Durumlar ve Hz. Peygamberin Tavrı

Adem DÖLEK*

Some Conditions Affecting The Psychology of Human in Negative Ways and Holy Prophet's Manner

Holy Prophet (PBUH) did not only incite to conditions affected the psychology of human in the positive ways, but He (PBUH) also took into considerations the conditions affecting the psychology of human in negative behaviors, and He (PBUH) urged these negative conditions shouldn't be done.

In this study, some of the conditions affecting the psychology of human in negative ways are studied and the value that Holy Prophet (PBUH) esteemed to human psychology is taken in the considerations in the hadiths.

Key Words: Hadith, prophet, human, psychology.

Anahtar Kelimeler: Hadis, peygamber, insan, psikoloji.

İktibas / Citation: Adem Dölek, "İnsan Psikolojisini Olumsuz Yönde Etkileyen Bazı Durumlar ve Hz. Peygamberin Tavrı", *Usûl*, 6 (2006/2), 101 - 114.

GİRİŞ

İnsan, yaratıklar içerisinde en mükemmel¹ ve en şerefli² bir varlıktır. İnsana, mükemmel bir vücut verilmekle birlikte işitme, görme, koklama, dokunma, tat alma gibi zâhirî duyularının yanında mânevî olarak da akıl, kalp, şuur, rûh ve rûhun özellikleri olan sevme, nefret etme, cimrilik, cömertlik, kızma ve öfkelenme, başkalarının sevinçlerine ortak olma, üzüntülerinden elem duyma, incinme ve etkilenme gibi birçok duygularla da donatılmıştır. Bu duygular, özelliklerini dıştaki tezâhürleriyle göstermektedir. İşte bu tezahürler, psikoloji ilminin sahasını oluşturmaktadır.

İnsan, içinde yaşadığı dünyanın bütün varlıklarına ilgi duyduğu ve onlarla alakadar olduğu gibi geçmiş, hâl ve gelecek zamanlara da ilgi duymaktadır. Bu bakımdan insan, tabiatı ve yaratılışı itibariyle sosyal ve medenî bir varlıktır.

İnsanoğlunun böylesine mükemmel olmasının yanında bir takım zaafırlara sahip olduğu da bir gerçektir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de "İnsan zayıf olarak yaratıldı"³ buyrulurken insanın, hoşlandığı tavırlardan olumlu yönde etkilendiği gibi hoşlanmadığı tavırlardan da olumsuz yönde hemen etkilenilecek psikolojik özelliklerine işaret edilmektedir. Bu sebeple insan, başkasının hakaret etmesinden, maddî ve mânevî şahsiyetine, akrabasına, geçmişine, ırkına, değerlerine dil uzatılmasından hoşlanmaz, rahatsız olur ve böyle yapanlara da kızar, öfkelenir.

Bazı hadisler, bu çerçeveden incelendiğinde, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, insanın duygularını göz ardı etmediği, duyguları olumlu yönde etkileyen ve motive eden etkenlere dikkat çektiği gibi⁴ olumsuz yönde etkileyecek, insanların birlik ve beraberliğini bozacak, insanlar arasındaki her türlü iletişimi kesecek durumlara da dikkatleri çekerek insan psikolojisini olumsuz yönde etkileyen tavırlardan sakındırdığını görmekteyiz.

Bu çalışmada Hz. Peygamber (s.a.v.)'in insan psikolojisine verdiği değeri göstermek açısından Peygamberimizin dikkat çektiği ve insan psikolojisinin olumsuz yönde etkilendiği durumlardan bazıları, örneklerle açıklanacaktır.

A- GEÇMİŞE DİL UZATMAK

İslâm dininde ölümler de diriler gibi değerlidir ve onlara hürmet gösterilmesi istenir. Nitekim bir hadiste "Ölünün kemiğini kırmak, dirisinin

* Erzincan Ünv. İlahiyat M. Y. O. Öğretim Üyesi (Doç. Dr.), adem_dolek@hotmail.com.

¹ Bkz. Tin, 95/4.

² Bkz. İsrâ, 17/70.

³ Bkz. Nisâ, 4/28.

⁴ Meselâ, "Her iyilik, sadakadır." buyrulurken (Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahih*, İst., 1992, Edeb, 33; Müslim b. el-Haccâc, *Sahih*, İst., 1992, Zekât, 52.), "İman etmedikçe Cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş sayılmazsınız. Yaptığınız zaman birbirinizi seveceğiniz şeyi size haber vereyim mi? Aranızda selâmı yayın." buyrulmaktadır (Müslim, İman, 92). Bir başka hadiste de "İslâm'ın en hayırlı amellerinin yemek yedirmek ve tanıyıp tanımadığına selâm vermek" olduğu belirtilmiştir (Buhârî, İman, 6).

kemiğini kırmak gibidir⁵ buyurulmaktadır. Bu bakımdan insanın ölüsü de dirisi kadar kıymetlidir.

İnsanın ölüsüne bile böyle değer veren Hz. Peygamber (s.a.v.), dirisine daha çok değer vermiş ve hiçbir zaman insan psikolojisini gözden uzak tutmamıştır.

Hız. Âişe'den nakledilen bir hadîste Hız. Peygamber (s.a.v.), “لَا تَسُبُّوا /Ölülere dil uzatmayın, zira onlar (âhirete gönderdikleri iyi ya da kötü) amellerine kavuşmuşlardır.”⁶ buyurarak ölümlere sövülmemesini emretmiştir.

Hadiste “Ölümlere dil uzatmayın” ifadesi, “لا تسبوا /sebbetmeyin” şeklinde geçmektedir. Arapça'da “sebb/سب” kelimesi; sövmek, kötü ve ağır söz söylemek, dil uzatmak, lanet etmek, bedduâ etmek gibi mânâlara gelmektedir. Bu mânâların hepsini ihtiva etmesi bakımından “dil uzatmak” ifadesini tercih ediyoruz.

Bazı âlimler, hadîste geçen “Ölümlere dil uzatmayın” ifadesinin, mutlak bir ifade olduğunu; yani kâfir, münâfik, Müslüman kim olursa olsun **bütün ölümlere dil uzatmanın** yasaklandığını belirtmektedirler. Bazı âlimler de bu hükmün hususî olduğunu yani müslüman ölümlere dil uzatmanın yasaklandığı görüşündedirler. Her iki grubun görüşünü destekleyen hadisler bulunmakla birlikte Aynî (ö. 833/1451), bu ifadenin umum için olduğunu ve bütün ölümlere dil uzatmanın yasaklandığını belirtir⁷.

⁵ Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as, *Sünen*, İst., 1992, Cenâiz, 58; İbn Mâce, Muhammed b. Yezid, *Sünen*, İst., 1992, Cenâiz, 63; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, İst., 1992, VI, 105, 169, 200; Bazı rivâyetlerde “Müslüman ölünün kemiğini kırmak, hayatta iken kemiğini kırmak gibidir.” şeklinde Müslüman veya mümin kelimeleriyle kayıtlanmıştır (bkz. İbn Mâce, Cenâiz, 463; Mâlik b. Enes, Cenâiz, 5; Ahmed b. Hanbel, VI, 58, 100, 264).

⁶ Buhârî, *Sahih*, Cenâiz, 97 (Hadisin tarîki: Buhârî <Adem b. Ebî İyâs <Şu'be <el-A'meş <Mücâhid <Âişe <Peygamber s.a.v.); Rikâk, 42 (Buhârî <Ali b. el-Ca'd <Şu'be <el-A'meş <Mücâhid <Âişe <Peygamber s.a.v.); Dârimî, *Siyer*, 68 (Dârimî <Saîd b. er-Rabî' <Şu'be <Süleyman <Mücâhid <Âişe <Rasûlullah s.a.v.); (لا تسبوا الأموات فإنهم أفضوا إلى ما قدموا);

Ahmed b. Hanbel, VI, 180 (Abdullah <Ahmed b. Hanbel <Abdurrahman b. Mehdi <Şu'be <el-A'meş <Mücâhid <Âişe <Peygamber s.a.v.); Nesâî, Ebû Abdurrahman b. Şuayb, *Sünen*, İst., 1992, Cenâiz, 52 (Nesâî <Humeyd b. Mes'ade <Bişr b. el-Mufaddal <Şu'be <Süleyman el-A'meş <Mücâhid <Âişe <Rasûlullah s.a.v.); Hâkim, Muhammed b. Abdillâh en-Neysâbüri, *el-Müstedrek alâ's-Sahihan*, Beyrut, 1990, I, 541.

⁷ Geniş bilgi için bkz. Aynî, Beruddin *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, Beyrut, ts., VIII, 230.

Bir hadîste de ölümlere dil uzatmanın yasaklanmasının gerekçesi anlatılarak şöyle buyrulur: “لَا تَسُبُّوا الْأَمْوَاتَ فَتَوَدُّوا الْأَحْيَاءَ /Ölümlere dil uzatmayın. Bu sebeple dirilere eziyet verirsiniz”⁸. İbn Hacer (ö. 852/1448), *el-Metalibu'l-âliye* isimli eserinde hadîsin vürüd sebebini şöyle açıklar: Ashabtan birisi naklediyor: “Rasûlullah (s.a.v.) aramızda yürümekte iken, bir adamın kabrine rastladı ve Ebû Bekir: ‘Allah bu kabrin sahibine lanet etsin, zira o Allah düşmanıydı.’ der. Kabirdeki adamın oğlu da Rasûlullah ile birlikte yürümekte idi. O da ‘Bilakis, Allah Ebû Kuhâfe'ye lanet etsin, Allah'a yemin olsun ki, Ebû Kuhâfe de misafir ağırlamaz ve düşmanla savaşmazdı.’ der, Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.): “لا تسبوا الأموات فتؤذوا الأحياء” buyurur⁹.

Ölüye dil uzatmak, ölüye hiçbir zarar vermez ancak hayatta olan yakınlarını ve sevenlerini üzer, onları incitir ve rahatsız eder. Bu bakımdan bir insanın geçmişine dil uzatmak, hakâret etmek, saygı ve edep dışı bir hareket olduğu gibi hayatta olan yakınlarına da saygısız bir davranış olmaktadır.

Şu olay da konumuzu desteklemesi bakımından önemlidir: Ensârdan biri, Câhiliyye döneminde cereyan eden kötü bir hâdise ile ilgili Hız. Abbas'ın babalarından birine dil uzatır. Hız. Abbas da o kişiye bir tokat vurur. O adamın kavmi de silahlarını kuşanıp Hız. Abbas'a gelirler: “Senin ona tokat vurduğun gibi biz de sana tokat vuracağız.” derler. Olay, Hız. Peygamber'e ulaşır. Hız. Peygamber (s.a.v.) de minbere çıkarak: “**Ey insanlar! Yeryüzü ahâlisinden hangisi Allah katında en şereflidir?**” buyurur. Onlar da “Sensin” diye cevap verirler. Bunun üzerine Hız. Peygamber (s.a.v.): “**Muhakkak ki, Abbas bendendir, Ben de Abbas'tanım. Ölümlerimize dil uzatmayın, zira dirilerimize eziyet verirsiniz.**” buyurur. Bunun üzerine o kavim, Hız. Peygamber'e gelerek: “Ey Allah'ın Rasûlü! Senin kızmandan Allah'a sığınırız, bizim için istiğfar et” derler¹⁰ ve özür beyan ederler.

⁸ Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *Sünen*, İst., 1992, Birr, 51 (Tirmizî <Mahmud b. Gaylân <Ebû Dâvud el-Haferî < Süfyan < Ziyâd b. İlâka <el-Muğîre b. Şu'be < Rasûlullah s.a.v.); Ahmed b. Hanbel, IV, 252 (Abdullah <Ahmed b. Hanbel < Süfyan < Ziyâd b. İlâka < bir adam <el-A'meş <Mücâhid <Âişe < Rasûlullah s.a.v.); Bûsirî, *İthaf*, VII, 269;

⁹ İbn Hacer, Şihabuddin Ahmed b. Ali, *el-Metalibu'l-âliye bi Zevâidi'l-Mesâni'di's-Semaniye*, Beyrut, ts., III, 2.

¹⁰ Nesâî, Kasâme, 2; Ahmed b. Hanbel, I, 30. (Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde “استغفر لنا/bizim için istiğfar et” ifadesi yoktur.).

Görüldüğü gibi Hz. Abbas'ın babasına yapılan bir hakâret, hem Hz. Abbas'ı hem de aynı soydan olan Hz. Peygamber'i rahatsız etmiştir. Binaenaleyh Hz. Peygamber (s.a.v.) de geçmiş insanlara yapılan hakâretin, onların hayatta olan yakınlarına eziyet vereceğini beyan buyurmuşlardır. Bu olay, aynı zamanda bir kişinin veya kabilenin geçmişine hakâret etmenin, hayatta olanların kargaşasına ve kavga etmelerine sebep olduğunu göstermesi açısından da ayrı bir önem arz etmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) “**Ey insanlar! Amcam (Abbas)’a eziyet eden gerçekten bana eziyet etmiştir. Zira kişinin amcası, babasının öz kardeşidir.**”¹¹ buyurarak her hangi bir kişinin akrabasına hakâret ederek eziyet verildiğinde, o kişinin akrabalarına eziyet verilmiş olacağına dikkat çekmektedir.

Ölümlere veya geçmişe hakâret etmenin veya dil uzatmanın, sadece geçmiş müslümanlar için değil, aynı zamanda müslüman olmayan ölümler için de geçerli bir husus olduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda İbn Ebi'd-Dünya'nın, Muhammed b Ali el-Bâkır'dan naklettiği şu rivâyet önemlidir: “Rasûlüllah (s.a.v.), ‘**Bedir’de öldürülen müşriklere sövmeyi yasakladı ve şöyle buyurdu: ‘Onlara sövmeyin, zira söylediklerinizden onlara bir şey ulaşmaz, fakat hayatta olanlarına eziyet verirsiniz; dikkat edin, kötü söz ayıplamadır.**’ buyurdu”¹².

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber (s.a.v.) sadece kendi akrabalarına veya kendisine inananlara değil, inanmayanların ölümlerine bile hakâret edilmesini, onlara kötü söz söylenmemesini tavsiye etmiştir.

Bu konuda ashâbın da dikkatli davrandığı ve geçmişe dil uzatanı görünce onu anında ikaz ettiği görülmektedir. Nitekim Hâkim (ö. 405/1014)'in, *el-Müstedrek* isimli eserinde naklettiğine göre el-Muğîre b. Şu'be Hz. Ali'ye sövmüş ve bunu duyan Zeyd b. Erkam ayağa kalkarak ona: “Ey Muğîre! Rasûlüllah (s.a.v.)'in ölümlere dil uzatmayı yasakladığını bilmiyor musun? Ali ölmüş olduğu halde niçin Ali'ye sövüyorsun?” diye Muğîre'ye çıkmıştır¹³.

¹¹ İbnu'l-Esir, İzzüddin Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî, *Üsdü'l-Ğâbe fî Marifeti's-Sahâbe*, Dâru's-Şuub, 1970, III, 509.

¹² Mübârekfûrî, Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahman, *Tuhfetu'l-Ahvezî bi Şerhi't-Tirmizî*, Beyrut, 1990, VI, 99 (İbn Ebi'd-Dünya'dan naklen).

¹³ Hâkim, I, 541.

“**Ölümlere dil uzatmayın**” hadisini Buhârî'nin, “ما ينهى من سبِّ الأموات /ölümlere dil uzatmaktan yasaklananlar”; Tirmizî'nin, “ما جاء في الشتم /ölümlere dil uzatma konusunda gelen rivâyetler”; Nesâî'nin de “النهي عن سبِّ الأموات /ölümlere dil uzatmanın yasaklanması” başlığı altında zikrederek “Müslümanların ölümlerine veya Müslüman ölümlere” şeklinde bir kayıt koymamaları, bu âlimlerin de “ölümlere sövmenin yasaklanması”nı umumî mânâda değerlendirdiklerine işaret etmektedir. Ancak Buhârî'nin mezkur başlıktan sonra gelen “Ölümlerin şerhlerini anmak” başlığı altında da Ebû Leheb'in Peygamberimize “Tebben lek/helâk sana” demesi üzerine “*Tebbet sûresi*”nin nâzil olduğunu nakletmesi, İslâm'a zarar veren kişilerin ve verdikleri zararların önüne geçilmesi için böyle kişilerin kötülüklerinin ve vasıflarının söylenebileceğinin cevâzına işaret etmektedir.

Hemen ifade edelim ki, Buhârî; burada geçmişe sövmek değil, “Ölümlerin şerhlerini anmak” olarak ifade etmiştir, onlara dil uzatmanın veya hakâret etmenin ya da sövmenin gerekliliğini ifade etmemiştir. Bununla birlikte Cenâb-ı Hak da bu sûrede Ebû Leheb'in ismini¹⁴ değil vasfını zikretmiştir. Bu bakımdan geçmişten bahsederken, şahıstan ziyâde, yanlış olan hareketin ve zararlı vasıfların anlatılması önemli bir husustur.

İbn Hacer de “النهي عن سبِّ الأموات إذا آذى الأحياء/Dirilerine eziyet verecekse ölümlere dil uzatmayı yasaklama”¹⁵ şeklinde başlık koyarak dirilere eziyet verme kaydıyla kayıtlandırmaktadır.

İnsan psikolojisini olumsuz yönde etkileyen durumlara işaret eden ve Hz. Peygamber'in insan psikolojisine verdiği değeri göstermesi bakımından zikredeceğimiz şu olay da çok ilgi çekicidir ve en güzel örneklerden birisidir: Babası gibi kendisi de İslâm'ın en azılı düşmanı olan Ebû Cehil'in oğlu İkrime, Mekke'nin fethinden sonra İslâm'a girmiştir. İkrime, İslâm ile şereflenince önceki müslümanlar “Bu Allah'ın düşmanı Ebû Cehil'in oğlu” demişlerdi ve bu söz onu rahatsız etmişti. O da Rasûlüllah'a şikayette bulunmuş ve bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.) ashâbına: “**Onun babasına dil uzatmayın. Zira ölümlere dil uzatmakla, dirisine eziyet verirsiniz.**” buyurmuştur¹⁶. Böylece Hz. Peygamber (s.a.v.), kişinin ölümlerinin, iyi olmayan vasıflarını hatırlatan bir ifadenin kullanılmasını yasaklamış olmaktadır.

¹⁴ Ebû Leheb'in ismi, Abduluzza'dır.

¹⁵ İbnu Hacer, *el-Metalib*, III, 2.

¹⁶ Bkz. İbnu'l-Esir, *Üsd.*, IV, 71.

Öte yandan Hz. Peygamber (s.a.v.), bir hadîsinde de “**Ölülerinizin iyiliklerini yâd edin, onların kötülüklerini zikretmekten uzak durun.**”¹⁷ buyurarak da ölülere dil uzatılmamasını tavsiye etmektedir. Böylece Hz. Peygamber (s.a.v.), insanın geçmişleriyle alakalı bir durum bile olsa hayattaki akrabasını rahatsız edici her türlü hareketi ve hakâreti yasaklamış olmaktadır.

1- Geçmiş Dil Uzatmanın Yasaklanmasının Gerekçeleri

İnsanın gerek ferdi gerekse sosyal psikolojisini olumsuz yönde etkilemesi bakımından “**Ölülere dil uzatmayın**” ifadesiyle geçmiş dil uzatmanın yasaklanmasını, bir çok açıdan yorumlamak mümkündür.

a- Hayattakilere Eziyet Etme

Kendisine kötü söz söylenen kimselerin hayattaki yakınları, ister inanan kişiler olsun ister inanmayan, herkes geçmişine bağlıdır. Geçmişine yapılan hakâretlerden hiç kimse hoşlanmaz. Ölüler hakkında söylenenler doğru olsa bile insan, tabiatı ve cibilliyeti itibariyle akrabasını ve ırkını, kan bağından dolayı sever. Hatta bir kişi, geçmişinden birisinin hareket ve davranışlarını veya inancını kabul etmese veya beğenmese dahi yine onu bir yabancıya karşı müdafaa eder. Bu da insanın tabiatındaki geçmişine bağlılığından kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan ölmüş bir kişinin kusurlarını söylemek ve hatalarını ortaya dökmek, yakınlarını rahatsız eder. Çünkü insanda etkiye karşı tepki gösterme özelliği vardır. Hz. Peygamber (s.a.v.) de “**Hayatta olanlarına eziyet etmiş olursunuz**” buyurarak geçmiş dil uzatmanın gerekçesini beyan etmiş ve yapılacak bütün yorumların en önemlisine dikkati çekmiştir.

b- Sosyal İlişkileri Kesme

Geçmiş dil uzatmak, ölülere herhangi bir zarar ya da fayda vermese de hayatta olan yakınlarına ve sevenlerine eziyet vermekle gerek ferdi gerekse sosyal psikoloji açısından insanlara sıkıntı ve eziyet vermiş olur. Hatta kavga ve kargaşaya sebebiyet vermekle de sosyal münasebetlerin kesilmesi sebep olabilir.

c- Kolaycılığa Kaçma

“Tahrip kolaydır” atasözünde olduğu gibi geçmişe ve cansıza sövmek, bu vesile ile dirileri üzme ve rencide etmek çok kolaydır. Fakat inşa ve tamir zordur. Bir insanın kalbini kırmak için geçmişine bir kere sövmek yeterken, kırık bir kalbi tamir etmek için çok çaba harcamak gerekir. Mesela bu açıdan bakıldığında geçmişe dil uzatmak ölüye zarar vermediği gibi dirilerinin kalbini kırar, sevgi âlemini yıkar, söven kişinin ve sövülenin tüm dirilerinin âlemlerini karartır. Dolayısıyla kırılan kalplerin tamiri kolay değildir. Bu bakımdan geçmişe dil uzatmak kolaycılığa kaçış olarak değerlendirilebilir.

d- Gıybet Etme

Bir insanın hatalarını ve ayıplarını gıyabında/arkasından çekiştirmek gıybettir. Gıybet edilen kişi, şayet müslüman ise ve hasenatı da seyyiâtından fazla ise gıybetinin edilmesi asla câiz değildir. Aynı şekilde müslüman ölümler de böyledir. Ancak müslüman olmayan ya da günahkâr, fâsık olan birisi, hayatta iken günahları aşikare işliyor ve bununla da iftihar ediyor idi ise bunun gıybetinin yapılması câiz olsa bile hayattakilerine bir faydası olmayacağı gibi dirilerinin eziyet görmesi bakımından zikredilmesi daha maslahatlı görülmektedir. Yukarıda zikredilen İkrime olayı bunun en güzel örneklerindedir.

Yine hataları ve ayıpları söylenen fâsık kişinin ayıplarının dile getirilmesi hayattaki insanlara kötü örnek teşkil edecekse yine gıybeti yapılmamalıdır. Zira bâtılı tasvir, sâfi zihinleri bozar, dinleyenlerin aynı hareketleri yapmalarına yol açar. Ancak irşad için ve insanları hatalardan ve günahlardan sakındırmak gayesiyle geçmiş insanların şahıslarını değil de isim verilmeksizin kötü vasıfları ve hareketleri dile getirilerek, istenilmeyen durumlardan alıkoymak maksadıyla yapılabilir. Kur’ân’da münâfikların, müşriklerin ve kâfirlerin isimleri zikredilmeden vasıflarının anlatılması bunun en güzel örneklerini oluşturmaktadır¹⁸.

¹⁷ Ebû Dâvud, Edeb, 42; Tirmizi, Cenâiz, 34.

¹⁸ Mesela bkz. Bakara, 2/6-20.

e- Faydasız İşlerle Meşgul Olma

Ölümler müdafaa etme gücünden yoksundurlar. Onlara ne kadar hakâret edilse tepki gösterecek bir durumda değildirler. Onlara yapılan her türlü sözlü saldırının onlara ulaşan bir tarafı da yoktur. Dolayısıyla ölümlere dil uzatmak, karanlığa taş atmakla meşgul olmak gibidir. Halbuki akl-ı selim ile hareket eden bir insanın, karanlığa taş atmakla ve faydasız şeylerle meşgul olmakla değil, karanlığa bir mum yakarak ışık yaymakla ve faydalı şeylerle meşgul olması gerekir. Hz. Peygamber (s.a.v.) “**Mâlâyani şeyleri terk etmenin, kişinin müslümanlığının güzelliğinden olduğu**”nu¹⁹ beyan buyururken öte yandan da “**Gerçek müslümanın, dilinden ve elinden selamette olunan kişi olduğunu**”²⁰ ifade etmiştir.

Bu bakımdan ölümlerle uğraşanlar, geçmişe takılıp kalırlar, ileriye gidemezler. Bir müslümanın en büyük gayesi ve hedefi, geçmiştekilerle uğraşmak değil, yaşayan insanların mutluluklarını kazanmalarına çalışmak olmalıdır.

B- BAŞKASININ ANA-BABASINA DİL UZATMAK

İnsan psikolojisini olumsuz yönde etkileyen sadece geçmişine dil uzatılması, hakâret edilmesi ya da sövülmesi değildir. Geçmişe dil uzatılması insana eziyet verdiği gibi hayatta olanlarına ve özellikle de ana-babasına sövülmesi de insan psikolojisini olumsuz yönde etkiler, insan da bu etkiye tepki gösterir. Bu bakımdan Hz. Peygamber (s.a.v.), insanın geçmişine dil uzatılmasını yasaklarken, dirilere özellikle kişinin hem kendi ana-babasına hem de başkasının anne-babasına dil uzatmasını da yasaklamıştır.

Rasûlüllah (s.a.v.), bazı hadîslerinde, kişinin annesine ve babasına sövmesinin büyük günahlardan olduğunu beyan ederek şöyle buyurmuştur: “**Kişinin anne-babasına sövmesi**”²¹ **büyük günahlardandır**”²². Orada bulunan sahâbiler: “Ey Allah’ın Rasûlü! Kişi, ana-babasına söver mi hiç?”²³

¹⁹ Tirmizî, Zühd, 11; İbn Mâce, Fiten, 12.

²⁰ Buhârî, *Sahih*, Mezâlim, 26.

²¹ Bir rivâyette “**Kişinin annesini babasını lanetlemesi, en büyük günahlardandır**” şeklinde nakledilmektedir (Ahmed b. Hanbel, II, 216).

²² Hatta “**En büyük günahlardan**” olarak nakledilmektedir” (Bkz. Buhârî, *el-Edebu’l-Müfred*, Beyrut, 1986, s. 17 (h. no: 27); Ahmed bin Hanbel, II, 214).

²³ Ahmed b. Hanbel’in rivâyetinde “**Kişi annesine babasına nasıl söver?**” şeklinde nakledilmektedir (*Müsned*, II, 164, 195).

derler. Rasûlüllah (s.a.v.): “**Evet, o başka kişinin babasına söver, o da onun babasına söver. O, başka kişinin annesine söver, o da onun annesine söver**” buyurur²⁴. Tirmizî, bu hadisin sahih olduğunu söylemektedir²⁵.

Görüldüğü gibi kişi, kendi ana-babasına sövmese bile başkasının annesine ve babasına dil uzatmak suretiyle karşıdaki insanın nefisini tahrik ederek kendi anne babasına sövülmesine sebep olur. Neticede kişi de kendi annesine ve babasına sövmüş gibi olur.

Hz. Peygamber (s.a.v.) böyle bir davranışın iyi olmadığını, üstelik büyük günahlardan olduğunu beyan ederken ayrıca hakârete uğrayan kişinin etkiye tepki göstereceğini de belirtmekte ve yapılan hakâretin, ilk başlayana döneceğini bildirmiş olmaktadır.

C- ASHABA DİL UZATMAK

Ashâb, Hz. Peygamber’i müslüman olarak görüp, müslüman olarak vefat eden kişilerdir. Onlar, Hz. Peygamber’in en yakın arkadaşlarıdır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) ashaba dil uzatmayı yasaklamış ve şöyle buyurmuştur. “Ashabıma dil uzatmayın. Şayet biriniz Uhud dağı kadar altın infak etse onlardan birinin yaptığı infakın bir müddüne (avucuna) ve o müddün yarısına ulaşmaz.”²⁶

Müslim’in bir rivâyetinde hadis, “Ashabıma dil uzatmayın, ashabıma dil uzatmayın! Nefsim kudret elinde olana yemin olsun ki ...” şeklinde başlamaktadır²⁷.

Nevevî (ö. 676/177); hadîsi açıklarken, başkalarının yaptığı Uhud dağı kadar altın infakının sevabının, ashabın yaptığı yarım ya da bir avuç infakın sevabına ulaşamayacağını belirtir. Çünkü ashab, en çok zaruret ve maişet sıkıntısı içinde olduklarında bile Allah yolunda cihad etmişler, Rasûlüllah’ın yardımına ve himayesine koşmuşlar, başkalarını nefislerine tercih etmişler yani îsâr göstermişler, Allah’ın emirlerine itaat etme hususunda gayret sarfetmişlerdir. Bunun için Cenâb-ı Hak, “*Sizden fetihten önce infakta bulanana, fetihten sonra infakta bulunalar eşit değildir. Fetih*ten

²⁴ Müslim, İman, 146; Tirmizî, Birr, 4.

²⁵ Tirmizî, Birr, 4; Ayrıca bkz. Bkz. Buhârî, *el-Edebu’l-Müfred*, s. 17 (h. no: 27).

²⁶ Buhârî, *Sahih*, Ashabu’n-Nebî, 5; Müslim, Fezâilu’s-Sahâbe, 221,222.

²⁷ Müslim, Fezâilu’s-Sahâbe, 221.

önce infakta bulunanlar sevab bakımından fetihten sonra infakta bulunanlardan ve savaşanlardan daha üstündürler.”²⁸ buyurmuştur, der²⁹. Kaldı ki bu, gerek fetihten önce gerekse fetihten sonraki sahâbilerin hepsinde, şefkat, sevgi, huşû, tevâzu ve Allah yolunda cihad şuuru bulunmasıyla birlikte fetihten sonrakilerle öncekiler müsâvî olmadığına göre, sahâbî olmayanların fazilet bakımından sahâbîlere yetişmesi imkansızdır. Sahâbîler, küllî fazilette en üstün derecededirler. Bütün ümmetin kazandığı sevaptan hissedardırlar. Sahâbîlerden sonra gelip de bir çok sahâbîden daha âlim ve âbid olan insanların kazandığı sevapların bir mislinin de sahâbîlerin defterine geçmesi hasebiyle, derece bakımından en geride olan sahâbîye fazilet noktasında erişilemez. Bu bakımdan sahâbî küllî fazilette üstündür. Bu zaviyeden bakıldığında yine ilk müslüman olan sahâbîlerin, fazilet bakımından daha sonra müslüman olan sahâbîlerden üstün oldukları söylenebilir. Zira sonraki sahâbîlerin sevaplarından ilk sahâbîler de hissedardırlar. Durum böyle olunca fazilet bakımından sahabe olanla olmayanlar arasında mukayese edilemeyecek kadar derece farkı bulunmaktadır. Bu bakımdan faraza bir kişi, Uhud dağı kadar altın ve servet infak etmiş olsa onun da sevabının bir misli sahabenin defterine geçeceği için yine onlara yetişilemez.

Bu sebepledir ki, Nevevî; bazı âlimlerin, sahâbeye dil uzatmanın büyük günahlardan olduğunu söylediklerini belirtirken mezhebine ve diğer mezheplerin çoğunluğuna göre sahâbeye dil uzatan kişinin sürgünle cezalandırılacağını fakat öldürülmeyeceğini, Mâlikî âlimlerin bazılarının göre ise öldürüleceğini ifade eder³⁰. Nevevî'nin kendisi de ashâba sövmenin haram olduğunu söyler³¹.

Gerek İnsan psikolojisi, gerekse Hz. Peygamber'in insan psikolojisine verdiği değer açısından meseleye yaklaşıldığında Kur'an'ın senâ ettiği, Hz. Peygamber'in çok sevdiği ve insanların, iki cihan saadetlerine vesile olan İslâm Dini'nin bütün insanlığa ulaşması için canla, başla, mâl ile gayret göstererek İslâm'ı yaşamayı ve yaymayı hayatının tek gayesi bilen ashâba dil uzatmanın, hem Hz. Peygamber'i üzdüğü, hem de kendilerinden sonra

kiyamete kadar kendilerini seven müslümanları inciteceği anlaşılacaktır. Çünkü onlar, Hz. Peygamberden sonra insanların saadetlerinin vesileleridir. Bu duygu ile olmalıdır ki, âlimler; sahâbeye sövenlerin sürgün, hapis hatta ölümle cezalandırılması gibi görüşler serdetmişlerdir. Hz. Peygamber'in “Geçmişe dil uzatmayın! Dirilerine eziyet verirsiniz” buyurması, burada da geçerli bir husustur. Onun için Hz. Peygamber (s.a.v.), “Ashâbıma dil uzatmayın/sövmeyin” buyurmuştur.

D- DEĞERLERE DİL UZATMAK

Her insanın veya toplumun kendisine göre önem verdiği ve kutsallık atfederek benimsediği ve sevdiği bir takım değerler vardır. Bu değerler insan-ı doğlunun yaratılışından beri varola gelmiştir.

Her insan, ölüsüyle dirisiyle değerli olduğu kadar inandığı ve benimseydiği değerleri de kendisine göre kıymetlidir. Bu değerler, özellikle de inanç ve ibadet meselesi ise konumuz açısından daha büyük önemi hâizdir.

Allah, insanı üstün güç sahibi bir varlığa inanma fitratı üzere yaratmıştır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), “Her doğan çocuğun, İslam fitratı üzere doğduğunu ancak annesi ve babasının o çocuğu ya Yahudi, ya Hıristiyan ya Mecûsî ya da müşrik yaptıklarını”³² beyan buyurmuştur. Yani her insan, Allah'ı kabul edecek bir fitratta yaratılmışken, içinde yaşadığı çevrenin kültürüyle ve değerleriyle yetiştirilmesi neticesinde; Yahudi, Hıristiyan, Mecûsî, Budist, Ateist, Deist olabilir veya diğer inanç sistemlerinden birisini benimseyebilir. Böylece her insanın inandığı, fikren benimsediği, kutsal tanıdığı değerlere sahip olur. Tıpkı bir Müslümanın; Allah'a, Peygambere, Kur'an'a, âhirete ve diğer inanç esaslarına ve kutsal değerlere inandığı gibi.

Kur'an-ı Kerim'de “Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyin sonra onlar da bilmeden aşırı gidip Allah'a söverler”³³ buyurularak Allah'tan başka şeylere inanıp da onlardan istekte bulunanlara dil uzatılmaması emredilmektedir. Şayet başkalarının inanç ve ibadet değerlerine dil uzatılırsa onlar da cahillikle Allah'a ve İlâhî değerlere dil uzatırlar. Allah'a inanmayanların da inananların inanç değerlerine saygı göstermeleri gerekir. Zira insan kızdığında çoğu zaman aklına hâkim olamaz ve aklın kabul edemeyeceği

²⁸ Hadîd, 5/10.

²⁹ Nevevî, Ebû Zekerriyya Yahya b. Şeref, *Şerhu Sahih-i Müslim*, Beyrut, ts., XVI, 93.

³⁰ Nevevî, XVI, 93.

³¹ Nevevî, XVI, 93.

³² Buhârî, *Sahih*, Cenâiz, 80; Müslim, Kader, 22, 23, 24.

³³ En'âm, 6/108.

tavırlara düşebilir. Bu bakımdan her inanç sahibinin, karşısındaki insanların değerlerine saygılı olması zarureti vardır. Bu saygı, sosyal barışın sağlanmasının temel unsurlarından biridir.

Elmalılı, yukarıda zikredilen ayetin tefsirinde şöyle demektedir: “Yani onların taptıkları, kendilerince hürmet ettikleri şeyleri karıştırarak mesela ‘kahrolsun taptığınızı’ veya ‘dini şöyle şöyle’ gibi bir sebb-ü şetmle hitap ederek söverseniz, vicdanlarına, hissiyatlarına basmış olursunuz, onlar da hiddetlenerek ve cehaletlerinden dolayı mukâbele-i bilmişil yaptıkları zannında bulunarak ‘biz de sizinkine’ diye sizin söylediklerinize iade eder ve bunun ona mümasil olmadığını bilmezler ve bu suretle hakkı tecavüz ederek Allah’a sebbetmiş olurlar. Ve siz bu sebb-ü küfre sebebiyet vermiş olursunuz. Binaenaleyh siz onların küfürlerine, şirklerine sebbedeceğiz diye böyle sebb-ü küfre sebep olmayın. Sebb-ü şetm suret-i umumiyede ahlâkî bir şey olmadığı gibi aslı itibariyle bâtlı, küfrü istihkar ve tezyif etmek gibi meşru ve müstahsen de olsa böyle küfre ve tezyid-i küfre sebep olacak sebb-ü şetm tesebbüben bir küfür demektir. Bundan dolayıdır ki, fıkıh kitaplarında, her kimin olursa olsun dinine sebbetmek elfâz-ı küfürden sayılmıştır. Hâsılı, her hangi bir milletin ne kadar bâtlı olursa olsun mukaddesattan zu’mettikleri şeylere sebbetmekten sakınmalıdır.”³⁴.

Ayette de belirtildiği gibi başkalarının kendilerine göre değer verip mukaddes kabul ettikleri şeylere dil uzatmak, Allah’a ve Rasûlüne veya dine dil uzatmaya sebep olacağından Cenâb-ı Hak böyle bir durumu açık bir ifade ile yasaklamaktadır.

Bugün dünya insanların en çok muhtaç olduğu ve yapması gereken en önemli görevlerden birisi, başkalarının inanç ve ibadet değerlerine saygılı olmasıdır.

SONUÇ

Bütün insanlığa muallim, rehber ve rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber (s.a.v.), hayatını insanlar içerisinde geçiren, insanı ve insanî değerleri çok iyi bilen beşer bir Peygamberdir.

Hz. Peygamber (s.a.v.), bütün insanlığa rehber ve rahmet olması hasebiyle bütün insanlığın muhtaç olduğu ve yapması gerektiği, yaptığı da

her iki cihan saadetini elde edebileceği evrensel prensipler vaz’ etmiştir. Bu bağlamda Hz. Peygamber (s.a.v.), insan psikolojisini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyecek durumları da beyan etmiştir.

İnsan psikolojisini olumsuz yönde etkileyecek olan ve Hz. Peygamberin de yapılmamasını istediği durumlardan bazıları; başkalarının geçmişine, ölüsüne veya dirisine, annesine-babasına veyahut inandığı değerlere dil uzatılmasıdır. Hz. Peygamberin sunduğu bu prensiplerin uygulamaya konulmasının gerek ferdî, gerekse içtimâî olarak insan psikolojinin olumsuz yönde etkilenmemesine, insanların birbirlerine saygılı şekilde yaşamlarını huzur içerisinde sürdürmelerine ve sosyal barışın sağlanmasına büyük katkısı olacaktır.

Yukarıda zikredilen örneklerden hareketle aynı zamanda Hz. Peygamberin; insan psikolojinde, insanî ve imânî değerlere büyük önem verdiğini açıkça söyleyebiliriz. Hz. Peygamberin koyduğu bu prensiplere, o zamanın insanların ihtiyacı olduğu kadar, gerek bugünün gerekse kıyamete kadar gelecek bütün insanların muhtaç olduğu da bir gerçektir.

³⁴ Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, Eser Neşr., III, 2023.